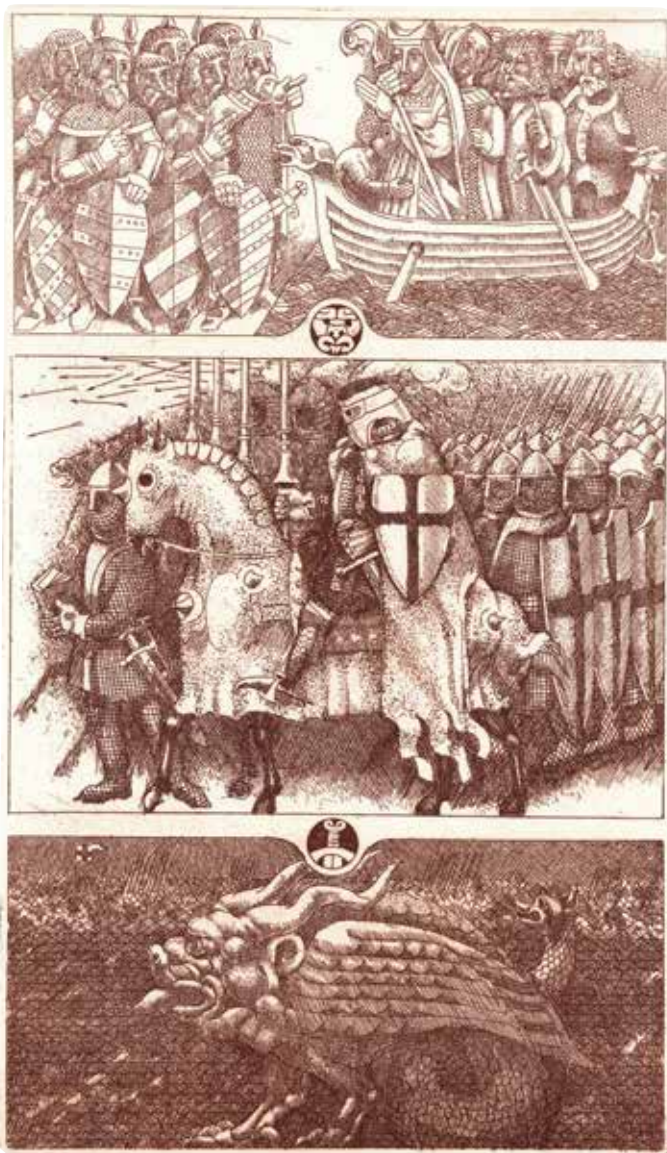

VAKARŲ ESTETIKA IR MENO FILOSOFIJA

Arvydas Každailis. „Kryžiuočių žygiai Žemaitijoje“, ofortas, 21/40, 1986

Tapatybės problema spekuliatyviojoje Schellingo filosofijoje: veikaluose „Mano filosofijos sistemos išdėstymas“ ir „Meno filosofija“

PAULIUS KUKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
paulius.kukis@yahoo.com

Šiuo straipsniu siekiame pabrėžti, koku būdu fundamentali filosofinė tapatybės problema buvo formuluojama spekuliatyviuoju Schellingo filosofijos periodu tarp 1801 ir 1803 metų. Savo 1801 m. tapatybės sistemoje Schellingas postuluoja absoliučios tapatybės sampratą ir kartu pristato šią sistemą vieningu metodologiniu pagrindu. Kai šis tikslas tampa probleminiu, tapatybės samprata įgauna pavidalą tokio vaizdinio, kuris metodiškai ir tematiškai išsiveržia už racionalaus intelekto kategorijų ribų. Savo 1803 m. meno filosofijos paskaitose Schellingas formuluoja tapatybės problemą tokiu būdu, kuris numato vėlesnį posūkį link racionalaus idealizmo kritikos. Kad ir kaip tai atrodytų paradoksalu, tačiau tapatybės sistemos periodas lemia Schellingo mąstysenos kokybinį šuolį, kuris pakerta pozityviai formuluojamą ir racionaliai eksplicuojamą tapatybės sampratą. Vėliau šis conceptualus posūkis tampa išeities tašku jo „Filosofijai ir religijai“ bei esmine laikomai „laisvės filosofijai“.

Esminiai žodžiai: Schellingas, tapatybė, spekuliatyvumas, absoliutas, savižina.

Dar 1800 m. sausio mėnesį Schellingas įkūrė „Spekuliatyvosios fizikos žurnalą“ (*Zeitschrift für spekulative Physik*), kurio idėjinė kryptis yra gana aiški vien žvelgiant į šio leidinio pavadinimą. Būtų galima spėti, kad polinkis į spekuliatyviąją filosofiją visiškai atsisakant refleksijos perspektyvos (su pastarajai būdinga subjekto ir objekto dialektika) susiformavo tiesiog rašant „Transcendentalinio idealizmo sistemą“ (*System des transzendentalen Idealismus*, 1800). Antai 1799–1800 m. žiemos semestrą Schellingas jau dėstė meno filosofijos paskaitas, o 1801–1801 m. jis dėstė tiek transcendentalinės filosofijos kursą, tiek ir meno

filosofiją. Tačiau būtent „Spekuliatyvosios fizikos žurnale“ 1801 m. Schellingas pristatė „Mano filosofijos sistemos išdėstymą“. Pats filosofas vadino tai tapatybės sistema (*Identitätssystem*), kai tapatybės filosofijos (*Identitätsphilosophie*) pavadinimas veikiau yra tapatinamas su chrestomatiniu šio filosofo kūrybos periodo įvardijimu. Spekuliatyvus sistemos pobūdis kyla iš to, kad, Andrew Bowie žodžiais tariant, tapatybės filosofijos periodu „[t]ranscendentalinė filosofija laikoma rezultatu, o ne pradžia“¹.

¹ Bowie, Andrew. *Schelling and Modern European Philosophy: An Introduction*. London and New York: Routledge, 1993, p. 57.

Tapatybės filosofijos periodas nėra toks vientisas, koks gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Pagrindinė šio Schellingo filosofinio projekto intencija yra racionalaus pobūdžio tapatybės filosofijos besąlygiškas postulavimas, vėliau dorojantis su iššūkiais, kurie kyla bandant išvesti iš šios filosofijos ar ją pagrįsti tokius reiškinius bei konceptualines schemas, kurie patys savaime referuoja ne vien į absoliučius ar tapačius reiškinius, objektus ar sąvokas. Bandant pasiekti šiuos tikslus, jau nebegali būti grįžtama prie racionalaus transcendentalinio idealizmo tematinio bei metodinio konteksto. Kitaip tariant, tapatybės filosofijos periodas gali būti laikomas galutiniu atsisveikinimu su ilgą laiką vienu ar kitu aspektu Schellingą lydėjusia Fichte'ės *Pažinimo mokslo (Wissenschaftslehre, 1794 m.)* įtakos sfera. Pačioje tapatybės filosofijos periodo pradžioje netikėtai grįžtama prie Spinozos pagrindinių teiginių. Visų pirma, Spinozos vienos substancijos doktrina atitinka intenciją kalbėti apie absoliučią, vienatinę tapatybę. Antra, Schellingas nedvejodamas perima ir patį Spinozos filosofinio tyrimo metodinį pagrindą, dėstydamas savąją tapatybės sistemą numeruotomis „teoremomis“, „apibrėžimais“ (*Erklärungen*), juos įrodinėdamas bei darydamas iš to griežtas išvadas.

Tapatybės problema Schellingo filosofijoje kartu lemia ne vien jo teorinių ieškojimų, bet ir pačios jo idėjų evoliucijos, pačios filosofijos raidos struktūravimo pobūdį. Tai daugiau nei aiškiai atsispindi ir spekuliatyviuoju tapatybės filosofijos periodu. Šiuo atžvilgiu tapatybės sistemos ir visos tapatybės filosofijos tikslu tampa bandymas suteikti pačiai filosofijai, jos skirstymo ir dėstymo būdai tapačią bei vientisą formą.

Be kita ko, tapatybės periodu Schellingas turi parodyti ir įrodyti, kad nuo pat pradžių filosofija yra viena filosofija, kurios atskiromis dalimis kadaise buvo laikoma tiek transcendentalinė dvasios, tiek ir genetinė gamtos filosofija.

Kaip „Transcendentalinio idealizmo sistema“ užbaigia meno filosofijos pagrindų dedukcija, taip ir visą skirtingų filosofijos tyrimo objektų struktūrą tapatybės filosofijos periodu galima įžvelgti būtent vėlyvuojų tapatybės periodu dėstomoje meno filosofijos paskaitų medžiagoje. Brandžioji Schellingo meno filosofija puikiai atspindi išplėstinį požiūrį į tapatybės filosofiją visu periodu nuo pat 1801-ųjų iki 1803 metų. Atskiro veikalo pavidalu Schellingo meno filosofijos rankraščiai taip niekuomet ir nebuvo išleisti.

Nors įvairios Schellingo meno filosofijos paskaitų dalys nuolat cirkuliavo jo studentų užrašuose (šiosios paskaitos, ypač Jenoje, buvo labai populiarios), tačiau pats filosofas jų nepaversti atskiru leidiniu turėjo savų sumetimų. Visų pirma, meno filosofijos paskaitose gausu Friedricho Schillerio, Goethe'ės ir brolių Schlegelių idėjų, tad Schellingas nemanė, kad galėtų priskirti sau viso paskaitų turinio autorystę. Kita vertus, nemaža dalis medžiagos protarpiais jau buvo pasirodžiusi kituose (ypatingai periodiniuose) leidiniuose, tad filosofas nemanė, kad derėtų tokiu dideliu mastu kartoti tas pačias idėjas. Taigi tik 1859 m. Schellingo sūnus ryžosi redaguoti ir leisti šių paskaitų medžiagos rinktinę, kuri sudaryta iš to, kas buvo dėstoma tiek Jenoje, tiek ir Würzburge, kur Schellingas persikėlė nuo 1803 metų. Reikėtų turėti omenyje, kad meno filosofijos paskaitos yra unikalūs dokumentas, atspindintis Schellingo požiūrį

iš esmės visu tapatybės filosofijos periodu. Ypač svarbūs yra pradiniai meno filosofijos teiginiai, nes būtent juose sukoncentruota didžioji dalis brandaus mūsų nagrinėjamo filosofo požiūrio į tapatybės problemos sklaidą filosofinių meno tyrimų kontekste. Beje, metodinis aspektas šioje medžiagoje turi kiek kitokią reikšmę, nei „Mano filosofijos sistemos išdėstyme“. Nors paskaitų medžiaga sunumeruota paragrafais ir suskirstyta pagrindinėmis temomis, ji jau nebeseka toki griežtu stiliumi, kaip Spinozos pavyzdžiu sukonstruotas pirmasis tapatybės sistemos pristatymas. Be to, didelę reikšmę teikdamas filosofinei senovės graikų mitologijos interpretacijai, Schellingas suartina estetinės intuicijos, meninės fantazijos pagrindu interpretuojamas bei dėstomas mitologemas su svarbiausiomis iki šiol laikomomis filosofemomis, tokiu būdu tiek tematiškai, tiek ir metodiškai priartėdamas prie vieno iš paskutinių savo kūrybos etapų, kuriame visiškai išblanksta racionalaus transcendentalinio idealizmo paveldas, o griežta skirtis tarp alegorijų bei analogijų ir racionalios filosofinės analizės tampa vis mažiau reikšminga.

Šiame straipsnyje pažvelgsime į pokytį, kuris atsispindi Schellingo požiūryje į tapatybės problemą spekuliatyviuoju 1801–1803 m. jo filosofijos periodu. Taip pat parodysime, koku mastu šis pokytis turėjo itin didelę reikšmę pačiai Schellingo filosofinių idėjų evoliucijos raidai.

Spekuliatyvusis grynos tapatybės postulat

1801 m. pasirodęs „Mano filosofijos sistemos išdėstymas“ (*Darstellung meines Systems der*

Philosophie, 1801) idėjine prasme tarsi grįžta į „Transcendentalinio idealizmo sistemos“ pradžia, kurioje buvo kalbėta apie tai, kad tiek dvasios, tiek ir gamtos filosofija atskirai pateikia tik dalinį, tačiau ne visą filosofinio tyrimo objekto vaizdinį. Pastarasis laikas buvo pakreiptas racionalaus transcendentalinio idealizmo linkme, tai yra jis buvo orientuotas į dvasios filosofijos tiriamąją perspektyvą. „Mano filosofijos sistemos išdėstyme“ Schellingas teigia: „[t]ai, ką vadinau gamtos filosofija ir dvasios filosofija, iki šiol pristačiau kaip skirtingas filosofinės veiklos dalis. Šiuo dėstymu („Mano filosofijos sistemos išdėstymu“ – P. K.) aš pastatau save neutraliame taške tarp jų abiejų [...]“². Taigi būtent tuo ir pasireiškia galutinis atsiribojimas nuo į subjektą orientuoto požiūrio, kuris ilgam laikui buvo perimtas iš Fichteės teorinio palikimo. Dar kartą persvarstydamas santykius tarp idealizmo ir realizmo, Schellingas yra linkęs pasirinkti realizmo pusę, tik šį kartą realizmas nėra tapatinamas su į objektą orientuota filosofija – tokiu atveju vėl būtų grįžtama prie 1800 metais iki kraštutinumo ribos priverstos subjekto ir objekto transcendentalinės dialektikos.

Šiuo savo kūrybos periodu Schellingas teigia: „[m]an rodosi, kad, kaip šis pristatymas įrodo, iki šiol realizmas savo aukščiausia ir tobula forma (turiu galvoje Spinozą) buvo visiškai nesuprastas ir su juo buvo elgiamasi nederamai [...]“³. Reikia pastebėti, kad ligšiolinis paties Schellingo susidūrimas su Spinoza buvo turiningas,

2 Schelling, Friedrich W. J. Aus: Darstellung meines Systems der Philosophie, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, p. 40.

3 Ten pat, p. 42.

tačiau apribotas bandymu modeliuoti transcendentalinio subjekto koncepciją pagal Spinozos substancijos sampratą bei skirti dramą dėmesį į objektą orientuotam tikrovės segmentui neapsiribojant grynu subjektyviuoju idealizmu. Šį kartą sugrįžimas prie pamatinių Spinozos idėjų reiškia šį tą daugiau. Spinoza laikomas tiesiog modeliu (*Muster*), kai kalbama tiek apie būsimos tapatybės sistemos turinį, tiek ir apie jos formą arba metodą. Būtent čia atsiskleidžia vienas iš esminių anksčiau minėtų skirtumų, lemiančių vieną pagrindinių kokybinių pokyčių Schellingo idėjų evoliucijoje: „[t]am, kad iš esmės suprasti tapatybės sistemą (*Identitätssystem*), kurios čia sieksiu, ir kuriai visiškai svetima refleksijos perspektyva, yra labai naudinga susipažinti su jai antitetine refleksijos sistema, kadangi refleksija paremta prieštaravimais [...]“⁴. Pati tapatybės filosofema iki 1801 m. buvo vystyta tik refleksinių konceptualinių sistemų pagrindu, ir būtent pastarųjų perspektyvoje ji visuomet pasirodydavo kaip prieštaringa ir probleminė. Tad manoma, kad atsisakant transcendentalinio subjekto numatomos refleksijos perspektyvos, kartu dings ir tapatybės filosofemos prieštarin-gumas. Kaip teigia Jerry Day'us, vietoje to Schellingas „[...] yra linkęs priversti mus svarstyti, kaip visų pirma absoliutas yra įžvelgiamas ir simbolizuojamas [...]“⁵, nes „[...] kiekvienas bandymas atmesti tapatybės filosofiją remiantis vien diskursyviaja logika atvertų vien logines, tačiau ne ontologines problemas [...]“⁵. Visų pir-

ma Schellingas galbūt ir yra vedinas noro spręsti ontologines problemas, tačiau, kaip pamatysime vėliau, jos vis vien neatsiejamai susipina su loginėmis.

Schellingas pradeda savąjį išdėstymą apibrėždamas protą (*Vernunft*) kaip „[...] absoliutų protą, arba protą taip, kad jis yra suvokiamas kaip visiškai indiferentiškumas tiek subjektiškumui, tiek ir objektiškumui“⁶. Refleksija paremtoje filosofijoje protas visų pirma yra lokalizuojamas subjektyviojoje refleksijos pusėje, tačiau spekuliatyviojoje filosofijoje siekiama visų pirma abstrahuotis nuo mąstančiojo subjekto. Schellingo apibrėžiamas spekuliatyvusis protas funkcionuoja iš perspektyvos, kuri randama „[...] indiferentiškumo taške tarp subjektiškumo ir objektiškumo“⁷. Šis *Indifferenzpunkt* ir yra pagrindas, ant kurio didžiaja dalimi statomas konceptualus spekuliatyvaus analizės taško supratimas. Pats įvardijimas „tašku“ sukelia konotacijas su vaizdiniais, kurie yra per daug figūratyvūs, tačiau iš tiesų omenyje turima vien abstrakcija kaip tokia. Tai reikėtų suprasti tiesiogiai – spekuliatyvioji analizės perspektyva yra patatyta ant labai didelio masto abstrakcijos pagrindo. Šio požiūrio abstraktumas vienu metu yra ir pats didžiausias jo privalumas, ir pats didžiausias trūkumas.

Antai tapatybės problema primena apie save iš karto, kai tik bandoma spekuliatyviai interpretuoti tapatybės sprendinį „A = A“. Nėra įmanoma išvengti pripažinimo, kad formaliu aspektu viena sprendinio dalis

4 Ten pat, p. 45.

5 Day, Jerry. *Voegelin, Schelling and the Philosophy of Historical Existence*. Columbia and London: University of Missouri Press, 2003, p. 61.

6 Schelling, Friedrich W. J. Aus: Darstellung meines Systems der Philosophie, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, p. 46.

7 Ten pat, p.47.

privalo būti laikoma subjektu, o kita – predikatu (objektu). Tačiau Schellingas yra linkęs manyti, kad „[t]eiginys $A = A$ [...] netvirtina nei kad A savaime yra, nei kad jis yra subjektas ar predikatas. Vietoje to šiuo teiginiu postuluota unikali esatis (*Sein*) yra pačios tapatybės esatis, kuri atitinkamai yra postuluota visiškai nepriklausomai nuo A kaip subjekto ir nuo A kaip predikato“⁸. Tokiu atveju tapatybė kaip aukščiausia abstrakcija tampa besąlygiška (*unbedingt*), kaip kad ankstyvojoje Schellingo filosofijoje besąlygišku buvo laikomas pagal Spinozos substancijos koncepciją modeliuotas absoliutus manasis $A\dot{s}$. Ši tapatybė turi besąlygišką tikrumą ir manoma, kad pati ji jau nebereikalauja jokio tolimesnio įrodymo. Ir visgi radikalus jos abstraktumas kelia abejones tokiu būdu išreikštos filosofemos analitine ir euristine verte. Šiai laikui ir pokyčiams nepavaldžiai tapatybei paprasčiausiai esant, pažinimo koncepcija taip pat susiaurinama iki fakto, kad tapatybė paprasčiausiai iš anksto jau visuomet yra. Dėl to pažinimas visuomet jau yra šios tapatybės pažinimas ir pažinimas tik jos pagrindu. Galų gale, sako mums Schellingas, „[...] šis pažinimas yra pačios absoliučios tapatybės atributas“⁹. Taigi, pažinimas niekuomet nepaliekia absoliutaus tapatumo, jis visuomet lieka „įkalintu“ jo viduje, tad neįmanoma tampa jokia refleksija ar heteronomija.

Vaikstant ant šios ribos, kurios pagrindu abejotina gali tapti paties pažinimo reikšmė ir prasmė, pagaliau prieinama neišvengiama būtinybė koku nors būdu aprašyti bent paties minimaliausio skirtu-

mo (*Differenz*) sąlygas. Šis skirtumas, kaip minėjome anksčiau, yra skirtumas tarp subjekto ir predikato. Šiuo savo idėjų evoliucijos periodu Schellingas yra linkęs tvirtinti, kad „[t]arp subjekto ir predikato nėra įmanomas joks kitoks skirtumas, kaip tik kiekybinis“¹⁰. Dominuojant į subjektiškumą ar objektiškumą orientuotai pažinimo formai, visiškai nekinta kokybinė jo būklė. Tai, kas iš tiesų kinta, yra buvimo apimtis (*Größe des Seins*) – būtent kiekybės buvimo subjektyviu arba objektyviu. Taigi, pačiame abstrakčiausiame absoliutaus tapatumo lygmenyje neesama jokių kokybinių šuolių ar pakitimų. Konkretizavimas, subjekto ir objekto postulavimas tarsi priverčia absoliučią tapatybę įgauti kiekybinį matmenį.

Be abejo, gali kilti visiškai pagrįstas klausimas, ar pats kiekybinio matmens įgavimas nėra tai, kas turėtų priversti abejoti absoliučiuoju tapatybės statusu. Tiesą sakant, šį įtarimą sustiprina tai, kokią neproporcingai didelę dalį veikalo Schellingas paskiria paaiškinti, koku būdu įmanomas subjektyvumo ir objektyvumo egzistavimas *in actu*, kartu neanuliuojant tapatybės absoliutumo, nepaverčiant jos problema. Jis teigia, kad „[...] mes nepripažįstame priešpriešos tarp subjekto ir objekto, [...] tik galbūt kažkokią perskyrą (*Unterschied*) tarp subjektiškumo ir objektiškumo“¹¹. „Tik galbūt kažkokios perskyros“ egzistavimas Spinozos dvasia parašytame, „geometriniu metodu“ įrodymus pateikiančiame veikale atrodo iš tiesų keistai.

Kokybiniam skirtumui ir jo santykiui su tuo, kas privalo būti postuluojama

8 Ten pat, p. 49.

9 Ten pat, p. 54.

10 Ten pat, p. 55.

11 Ten pat, p. 56.

skyrimum nuo absoliučiosios tapatybės abstraktumo, taip pat skiriamas didelis dėmesys. Tam pasitelkiama dar viena pagalbinė samprata: „[t]ai, kas egzistuoja anapus visybės (Totalität), šiame kontekste aš vadinu **individualiu esiniu (Sein) arba daiktu (Ding)**“¹². Įvedama visybės samprata daugeliu atžvilgių yra sąlyginė. Visų pirma, ji sulyginama su absoliučia tapatybe ir su visu tuo, ko iš viso esama (Universum). Antra, kiekybinis skirtumas paskelbiamas egzistuojančiu tik santykiyje su individualiu esiniu, anapus tapatybės ir absoliučios visybės. Individualūs esiniai, įskaitant ir tokias abstrakčias kategorijas kaip subjektas ar objektas, yra ne savyje (an sich), o tik santykinai, už visybės ribų. Labai nesunku pastebėti, kad tokiu būdu iš tiesų mažai kas paaiškinama: paprasčiausiai postuluojuama, kad kažkas už absoliučios tapatybės ribų egzistuoja vien kiekybinio skirtumo pavidalu, nors tuo pačiu metu tvirtinama, kad esant kiekybiniams skirtumams „[...] **absoliuti tapatybė turi būti suvokiama kaip kiekybinis subjektiškumo ir objektiškumo indiferentiškumas**“¹³. Indiferentiškumo vaizdinys remiamas tobulo kiekybinio balanso samprata, kuri iš individo perspektyvos visuomet yra linkusi išsikreipti. Vadinasi, kiekybinis skirtumas tapatybėje vienu požiūriu egzistuoja, tačiau kitu požiūriu jis neegzistuoja. Refleksija įveda skirtumą, spekuliacija jį iš karto neigia. Neaiškia tuomet tampa ir visybės reikšmė, mat sulyginus ją su absoliučia tapatybe, pasiekiami nebent to, kad išvengiama tiesioginio tvirtinimo, neva kažkas egzistuoja už

absoliučios tapatybės ribų. Tačiau jei kažkas egzistuoja už visybės ribų, tai turi egzistuoti ir už tapatybės ribų, nes tapatybė visgi buvo nedviprasmiškai sulyginta su visybe.

Panašu, kad būtent šioje vietoje tapatybės sistema atskleidžia, koku mastu ji negali nusišalinti nuo problemiškos tapatybės filosofemos prigimties. Schellingas yra mąstytojas, kuris niekuomet nevengia klausimų, jo dėstomos konceptualinės sistemos ribose laikomų mažų mažiausiai kontraversiškais. Išimtimi netampa ir tapatybės sistema: [t]ačiau kaip įmanoma, kad kažkas atskirtų save nuo absoliučios visybės arba būtų atskirtas nuo jos mąstyme? Tai yra klausimas, į kurį čia negali būti atsakyta, nes jo vietoje mes įrodome, kad toks atskyrimas iš esmės yra neįmanomas, kad iš proto perspektyvos jis yra neįmanomas, tiesiog visų klaidų šaltinis [...]“¹⁴. Iš tiesų, neigiant refleksijos reikšmę bei jos teikiamas analitinio tyrimo galimybes, neįmanoma atsakyti, koku būdu tapatybė ar visybė yra padalijama, kaip jose susiformuoja skirtumo poreikis.

Būtina atkreipti dėmesį, kad paties klausimo konceptualinė struktūra pačia abstrakčiausia savo forma vis dar atliepia Kanto klausimą apie apriorinių sintetinių teiginių galimybę. Kaip įmanoma pažintinę reikšmę turinti heteronomijos galimybė? Užbėgant už akių galime jau dabar prasiartyti, kad nei savo tapatybės sistemoje, nei tapatybės filosofijos periodu apskritai Schellingas nesuformuluos vienareikšmiško ir adekvataus atsakymo į šį klausimą. Būtent šio konceptualinio akligatvio perspektyvoje reikėtų vertinti 1804 m.

12 Ten pat, p. 57.

13 Ten pat, p. 58.

14 Ten pat, p. 60.

„Filosofijoje ir religijoje“ (*Philosophie und Religion*) stebimą posūkį, kuris iš esmės pakeis filosofo požiūrį į tapatybės problemą. Ten plėtojamos „nuopuolio“ (*Abfall*) ir „šuolio“ (*Sprung*) filosofijos reiškia staigų, *kokybinį* perėjimą iš postuluojamos absoliučiosios būklės. *Mano filosofijos sistemos išdėstyme* „[k]iekybinis skirtumas tarp subjektyvaus ir objektyvaus yra viso baigtinumo pagrindas [...]“¹⁵, tad viso to, kas egzistuoja baigtiniu pavidalu, kilme mes paradoksaliai turėtume laikyti tai, ką anksčiau mūsų nagrinėjamas filosofas pavadino „visų klaidų šaltiniu“.

Su šia pamatine konceptualine įtampa, su pačia tapatybės problemos esme Schellingas privalo kažkaip susidoroti netgi postulodamas tapatybę grynai spekuliatyvaus pobūdžio mąstymo sistemoje. Žvelgiant labai abstrakčiai, absoliučią tapatybę Schellingas apibrėžia taikydamas tuos pačius konceptualius bruožus, kurie ankstesnėje jo filosofijoje buvo taikomi absoliutaus transcendentalinio subjektyvumo sandarai nusakyti. Antai nenorėdamas eliminuoti absoliučios tapatybės autonomijos statuso, jis tvirtina, kad „[k]iekvienas individualus esinys yra apibrėžtas per kitą individualų esinį“¹⁶, tačiau tokiu būdu tarp refleksijos (atskyrimo) pagrindu apibrėžiamo individo ir spekuliacijos pagrindu postuluojamos tapatybės nubrėžiama neperžengiama linija. Tapatybėje bet koks individualus esinys egzistuoja tik kiekybinio indiferentiškumo forma, savotiškai „ištirpinant“ jo apibrėžimo pagrindą, o jeigu individualus esinys pradeda egzistuoti už šios spekuliatyvios

tapatybės ribų, jis iš karto įgauna kiekybinės asimetrijos pagrindą, apibrėžiantį jį tik kitų tokių pačių esinių santykiu su juo.

Čia susiduriame su ydingo apibrėžimo pavyzdžiu: tikrąja to žodžio prasme individualiai egzistuojantys esiniai apibrėžia vienas kitą per sąlygas, kurios juos išstumia už absoliučios tapatybės ribų. Vadinas, tam tikra prasme jie tegali grįsti save pačius – visybę, kurią sudaro būtent jie. Tokią visybę Schellingas vadina santykinę visybę (*relative Totalität*). Taigi, Schellingas yra priverstas šalia absoliučios, su tapatybe tapatinamos visybės formos, postuluoti kitą, santykinę visybę, skirtą apibrėžti santykinų esinių egzistavimo sferai. Tai taip pat labai aiškiai parodo, kad tapatybės sistema iš principo negali tapti neprieštaringa spekuliatyvių teiginių visuma, kurios pagrindu tapatybės postulavimas nesukeltų jokių teorinių konceptualinių problemų.

Tapatybės sistemos kontekste taip pat pasitelkiama ir potencijos (*Potenz*) koncepcija. Iš esmės ji detalizuoja kiekybinio būties skirtumo svyravimus. Schellingas tvirtina: „[j]eigu prileidžiama, kad $A = B$ reiškia potenciją (kiekybinį skirtumą santykyje su visuma), tai šiame $A = B$ dalis B postuluojama kaip tai, kas iš esmės yra (kaip principas to, kas tikra), o tuo tarpu A kaip tai [...], kas pažįsta B, tai yra kaip idealusis principas“¹⁷. Nors spekuliatyvioji filosofija visų pirma išsiskiria tuo, kad vengia subjekto ir objekto dialektikos pagrindu vykstančios refleksijos, tačiau šie samprotavimai kaip bandymas suteikti absoliučios tapatybės sprendiniui šiek tiek analitinės vertės, akivaizdžiai sugrąžina

15 Ten pat, p. 63.

16 Ten pat, p. 62.

17 Ten pat, p. 67.

refleksijos principą. A yra apibūdinamas taip, lyg jis atliktų subjekto funkciją, o B tuo tarpu yra objektas arba predikatas. Nors tvirtinama, kad iš spekuliatyvosios filosofijos perspektyvos šios perskyros jokios reikšmės neturi, tačiau visiškai akivaizdu, kad atsisakyti transcendentaliųjų išvalgų nėra taip lengva, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Teigiama, kad santykinės perskyros savyje nėra reikšmingos, bet didžioji dalis tapatybės sistemos plėtotės skiriama būtent santykinųjų perskyrų dedukcijai. Antai Schellingas tvirtina, kad „[i]š tiesų egzistuojantis B yra paprastas ribojamasis (*Begrenzbare*), kuris savyje yra neribotas, o A yra ribojantysis. Kadangi kiekvienas jų savyje yra begalinis, pirmasis turėtų būti suvokiamas kaip pozityviai begalinis, o antrasis kaip negatyviai begalinis, taigi priešingas savąją kryptimi“¹⁸. Ši konceptualinė schema savo esminiais tipologiniais bruožais atkartoja transcendentalinio tikrovės konstravimo sampratą. Michaelas Bauras ir Danielis O. Dahlstromas griežtai pažymi: „[j]eigu Schellingas atitrūksta nuo transcendentalinės filosofijos, kaip ją suprato Kantas ir Fichte, [...] transcendentalinė filosofija vis vien persekioja Schellingo bandymus konstruoti absoliuto metafiziką, kurios turinys yra laisvė“¹⁹. Dabar galime konstatuoti, kad jų išvengti Schellingui nepavyksta ir tapatybės sistemos plėtojimo eigoje. Tiesa, pastarojoje bandoma išvengti tų schemų, kurios transcendentalinį tyrimą

nuvedė prie anksčiau nagrinėtų konceptualinių akligatvių.

Antai jeigu „[...] mes pažymime du priešingus faktorius [...] A ir B, tuomet $A = B$ nėra suvedamas nei į A, nei į B, tačiau tik į indiferentišką tašką tarp jų abiejų“²⁰. Tiek transcendentalinėje, tiek ir gamtos filosofijoje buvo nuolat svyruojama, kuris iš binarinės opozicijos faktorių – subjektyvusis ar objektyvusis – turėtų būti laikomas pagrindiniu transcendentaliniu agentu, grindžiančiu visą pažinumo ir tikrovės struktūrą. Tapatybė sistema originali tuo, kad joje stengiamasi šią transcendentalinę „pirmenybę“ suteikti tik tuomet, kai kalbama apie santykinę minėtų faktorių tikrovę. Tačiau kai prabylama apie spekuliatyvųjį požiūrį, stengiamasi įrodyti, kad nei vienas iš jų nėra svarbesnis už kitą. Vadinasi, lemiančiu faktoriumi lieka tobulame kiekybiniame balanse mąstomas taškas tarp jų abiejų. Toliau remiantis šia logika, tobulas kiekybinis balansas nurodo į skirtumo nebuvimą, Pačiame fundamentaliausiame lygmenyje tai iš *tikrųjų* nepalieka jokio skirtumo tarp jų ir tuomet Schellingas gali tvirtinti, kad $A = B$ yra visiškai tas pat, kas $A = A$, o pastaroji išraiška yra tiesiog gryna tapatybė arba pradinis A. Problema atsiranda tuomet, kai pasiekiamas būtent šis taškas, mat gryna ir absoliuti tapatybė yra netampanti, nedaloma, belaikė ir absoliučiai vientisa. Iš karto galime pasakyti, kad ši problema nėra taip lengvai išsprendžiama, tačiau jos nebekiltų, jeigu pamatiniu ontologiniu faktoriumi laikytume kažką

18 Ten pat, p. 68.

19 Baur, Michael, Dahlstrom, Daniel O. Introduction, in *The Emergence of German Idealism*, Michael Baur, Daniel O. Dahlstrom (eds.). Washington: Catholic University of America Press, 1999, p. 8.

20 Schelling, Friedrich W. J. Aus: Darstellung meines Systems der Philosophie, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, p. 72.

netapataus, kažką tokio, kas nėra sau pačiam lygus – kitaip tariant, kažką iš esmės ir eksplacitiškai problemiško. Būtent tokiu keliu Schellingas pasuks savo „Filosofiniuose žmogaus laisvės tyrinėjimuose“ (*Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände*, 1809). Šiame veikale tapatybės problema pačiame fundamentaliausiam savo lygmenyje bus formuluojama tokiomis filosofemomis, kurios sudarys visiškai priešingą pamatinės būties struktūros vaizdinį. Tačiau kol kas minėtąją problemą tenka aiškinti vien tapatybės sistemos terminais.

Visos minėtos aplinkybės priverčia Schellingą kalbėti ne vien apie santykinę višybę, bet ir apie santykinę tapatybę (*relative Identität*). Pagrindinė santykinės tapatybės išraiška ir yra mūsų nagrinėtas $A = B$ sprendinys. Visa jo egzistavimo prasmė yra polinkis į būtį ir tikrumą (*Tendenz zum Sein; zur Realität*). Omenyje čia turimas ne bet koks, o baigtinis buvimas, kuris nebūtų įmanomas, jeigu sakytume, kad vienintelį buvimo modusą apibrėžia tik absoliuti tapatybė. Tiesa, gali kilti klausimas: o kas yra polinkio į būtį ir tikrumą paspirtis? Kodėl absoliuti tapatybė paprasčiausiai nelieka sau ir savyje? Tam „Mano filosofijos sistemos išdėstyme“ pateikiami keli atsakymai. Vienas iš jų gali būti siejamas su potencijos samprata. Tokiu atveju reikėtų teigti, kad „[...] $A = B$ [...] iš tiesų yra šios potencijos $A = A$ [...]“²¹. Realizuotinos potencijos sukeliamas skirtumas, pati ši įtampa ir turėtų būti suvokiama kaip stimulus ar paspirtis, kurios pagrindu įmanomu tampa polinkis

21 Ten pat, p. 73.

į realią, baigtinę būtį. Tiesa, tai dar nieko nepasako apie tai, kodėl ši įtampa visų pirma kilo.

Pati fundamentaliausia konceptuali išraiška situacijos, kuri turėtų apibrėžti absoliučios tapatybės transformaciją į santykinę savo būvį, gali būti randama Schellingo teiginyje, kad „ $A = B$ (suvoktoje kaip santykinė tapatybė) absoliuti tapatybė iš esmės yra postuluojama savęs pažinimo (*Selbsterkennens*) forma; iš visiškai objektyvaus žiūros taško, ji *ribota* subjektyvumu“²². Pateiktoje išraiškoje A vėlgi yra ribojantis subjektas, kai B yra ribojamas objektas. Tačiau svarbiausia mums yra pats faktas, kad absoliuti tapatybė pereina į savižinos formą. Mes galime nedviprasmiškai teigti, kad savižina neišvengiamai įvelia subjekto ir objekto dialektikos pagrindu vykstančią refleksiją. Ne taip svarbu, ar laikysime šią refleksiją santykinę, ar anuluosime ją spekuliatyvio-sios išvalgos pagrindu. Esme vis vien išlieka pats refleksijos neišvengiamumas, nes pastarasis savo ruožtu nėra atsiejamas nuo tokios tapatybės sampratos, kurią daugeliu atžvilgių galime laikyti problemine. Kad tapatybės sprendinys turėtų kokios nors analitinės vertės, tam tikrame lygmenyje jis privalo tapti problemišku, vesti anapus tapatybės, suteikti žinių apie *kokybiškai* skirtingą tikrovę – apie tokią tikrovę, kuri nėra vien abstraktaus sprendinio sulyginimas su pačiu savimi. Kartu tai reiškia ir sintetinių apriorinių sprendinių galimybę. Su šiomis problemomis Schellingas dorojosi nuo pat pirmųjų savo traktatų, tačiau matome, kad jos neapleidžia esminių jo plėtojamų filosofemų ir šiame jo idėjų evoliucijos etape.

22 Ten pat.

Schellingo įsitikinimu, absoliuti tapatybė yra postuluoama begalinės savižinos forma (*als unendliches Selbsterkennen gesetzt*), ir visa, ką ji fundamentaliai išvelgia, yra pati absoliuti tapatybė. Tačiau metodinis šios išvalgos pagrindas santykinės visybės terpėje daugeliu atžvilgių primena transcendentalinę analizę. Pastarąją priima ir teiginys, kad „[...] tai turi tęstis tol, kol ji (absoliuti tapatybė, – P. K.) nebus postuliuota absoliučios savižinos (*absoluten Selbsterkennens*) forma“²³. Probleminio tapatybės filosofijos konstravimo pobūdžiu, kai iš pradžių postuluoama tapatybė, kurią, kaip pasirodo vėliau, tolimesnės analizės pagrindu reikės pasiekti tik pačioje tyrimo pabaigoje – štai tokio tapatybės filosofijos konstravimo pobūdžiu pasižymėjo tiek 1799 m. genetinės gamtos filosofijos išdėstymas, tiek ir metais vėliau pasirodžiusi „Transcendentalinio idealizmo sistema“. Panašu, kad tokio paties likimo neišvengia ir šiai tapatybės sistemai priskiriami Schellingo darbai. Jų jau nebegalima vadinti transcendentaline filosofija tikrąja to žodžio prasme. Veikiausiai tai yra pats pirmasis tiesioginis, tačiau pakankamai komplikuotas bandymas kuo labiau nuo pastarosios atsiriboti.

1802 m. „Spekulytyviosios fizikos žurnale“ toliau vis pasirodantys Schellingo esė bandant konstruoti ankstyvąją tapatybės filosofijos sistemą be kita ko rodo, kad atsakyti į klausimą apie absoliučiosios tapatybės sklaidos priežastis yra daug sunkiau, nei buvo manyta iš pat pradžių. Schellingo matomai netenkino tie atsakymai, kuriuos jis bandė pateikti pirmajame „Mano filo-

sofijos sistemos išdėstyme“. Toliau tobulindamas savo tapatybės sistemą minėtame periodiniame leidinyje, jis sulaukė Hegelio pašaipios replikos, kad savojo filosofinio išsilavinimo mūsų nagrinėjamas mąstytojas kažkodėl yra linkęs siekti viešai. Toks pastebėjimas turi pagrindo, nes mūsų analizė gana aiškiai parodė, kad pirmasis veikalas toli gražu nebuvo itin nuoseklus.

Galutinis tapatybės sistemos tikslas yra absoliuti savižinos forma arba absoliuti tapatybė kaip tokia – tai buvo aišku jau „Mano filosofijos sistemos išdėstyme“. Viename svarbesnių 1802 m. pasirodžiusių tekstų „Apie filosofijos konstrukciją, arba apie būdą parodyti, kaip visi daiktai reprezentuojami absoliute“ (*Von der philosophischen Konstruktion oder von der Art, alle Dinge im Absoluten darzustellen*) vėl iš naujo įvardijamas analogiškas siekis. Anksčiau išvelgta paralelė tarp transcendentalinės sistemos ir tapatybės sistemos galutinių tikslų čia visiškai atskleidžiama: „[...] manasis Aš idealizmo terminologijoje yra ne kas kita kaip esminis ir, taip sakant, galutinis atsiskyrimo nuo absoliuto taškas [...] – būtina, jog visos idealios apibrėžtytų būtų sujungtos šiame taške ir kartu su juo sukurtos, kad visumoje jos sugrįžtų į *absoliučią tapatybę*“²⁴. Schellingas palieka mūsų jau nebeturinčią stebinti dviprasmybę, įvardindamas šį galutinį tašką manojo Aš pavidalu tiek kaip esminį atsiskyrimą, tiek kaip galutinę sintezę absoliučioje tapatybėje. Juolab šią dviprasmybę kursto ir *Transcendentalinio idealizmo sistemos* išvada,

24 Schelling, Friedrich W. J., Aus: Fernere Darstellungen aus dem System der Philosophie, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, p. 154.

23 Ten pat.

kurioje nepaisant estetišios intuicijos postulato buvo teigiamas galutinės sintezės negalimumas. Ši konceptualinė įtampa, ši niekaip nepanaikinama konceptualinė ambivalencija visuomet randama bandant įvardinti absoliučiomis laikomas pažintines arba tikrovės struktūrą nusakančias sąlygas. Ji pasireiškia tuo, kad ta pati sąlyga į absoliutų statusą pretenduojančios koncepcijos pavidalu vienu metu privalo būti laikoma tapatybės garantija, tačiau kartu ji trukdo šiai tapatybei realizuotis. Tai yra dar vienas būdas įvardinti, kad tapatybės filosofema Schellingo filosofijoje yra centrinė problema, ir būtent ji lemia didžiąją dalį jo idėjų raidos.

Šiame Schellingo filosofijos periode atidesnis skaitytojas jau gali išvelgti bruožų, kurie sudaro esmę filosofemų, lydėsiančių šį mąstytoją į sekantį jo kūrybos etapą. Kalbėdamas apie absoliuto realizaciją, absoliučią tapatybės savižiną, Schellingas teigia, kad „[...] visa sugrįžta ir išsiskaido toje pačioje absoliučioje tapatybėje ir toje pačioje dieviškos vienybės gelmėje (*Tiefe*)“²⁵. Šią užuominą į gelmės metaforą galima laikyti itin svarbia ta prasme, kad tai yra bene pirmoji leksinė išraiška, kurianti vaizdinį, kuriame tapatybė tematizuojama nebe pozityviu savo pavidalu. Žinant kokia svarbi vėliau Schellingui tampa bepagrindybės (*Ungrund, Abgrund*) samprata ir nuolat besikartojantis figūratyvinis jos aprašymas, galima būtų laikyti šią sampratą ir vaizdinį pasekme konceptualinių akligatvių, kuriuos Schellingas priėjo dar tapatybės sistemos formavimo periodu. 1802 m. šie konceptualiniai akligatviai išryškėja daug

labiau, nei galėjo pasirodyti ryžtinguose pirmosios tapatybės sistemos aprašymuose. Antai dar prieš vienerius metus refleksiją buvo galima laikyti visų klaidų šaltiniu, tačiau dabar sakoma, kad „[...] amžinoji forma, absoliutusias pažinimas [...] yra absoliutui būdinga savosios esmės refleksija (*Reflex*), kurioje jis iš anksto išvelgia [...] visą savo tobulumą, kaip kad kiekvieno daikto, kuris gali atrodyti skirtingas, pilnumoje jau esama kito daikto simbolio ir tapatumo (*Gleichnis*)“²⁶. Tuo pripažįstama, kad absoliutas arba absoliuti tapatybė vis vien privalo gebėti pažvelgti į save iš šalies, turėti vidinės analizės galimybę – kitaip tariant, save reflektuoti. Refleksija pažeidžia tapatybės tolydumą, absoliutų jos solipsizmą ir atveria galimybę šiuo metu jau nebe santykiniam skirtumui pačioje savo esmėje. Aprašant šią struktūrą pasitelkiami įvaizdžiai ir vaizdiniai, kurie toli gražu nėra būdingi racionaliam transcendentaliniam idealizmui, tačiau pačios konceptualinės struktūros pobūdžio tai nekeičia.

Anksčiau aprašytas santykinis kiekybinis skirtumas daiktuose virsta daug svarbesniu skirtumu tarp pačių daiktų, kuriuose, sakoma mums, esama nuorodos į vis kito daikto pirmavaizdį. Visa ši grandinė regresyviai veda nuo absoliučiosios tapatybės momento arba taško: „[...] pirmoji esmės (*Wesen*) ir formos (*Form*) tapatybė daugina save išsiskaidymu (*Verzweigung*), kuris sukuria priešpriešas formoje, kuri vėlgi daugina save iki begalybės į visa, ko tik esama [...]“²⁷. Netiesiogiai pripažįstamas, kad pirmoji tapatybė nėra vientisa,

25 Ten pat.

26 Ten pat, p. 155.

27 Ten pat.

Schellingas pabrėžia tai, kad kiekvienas daiktas turi ryšį su kitu daiktu, o šio ryšio kilmė veda į minėtą išsišakojimą, sudarantį sąlygas vystytis pačiai tikrovės sąrangai.

Tapatybės vaizdinys anapus racionalaus intelekto

Pats svarbiausias klausimas iki šiol lieka neatsakytas: kodėl visų pirma iš viso atsiranda minėtas išsišakojimas tapatybėje? Be to, kodėl tapatybė save reflektuoja, kodėl pirmoji tapatybė jau iš anksto privalo būti iš kažko sudaryta, užuot buvusi visiškai tolydžiu pirmapradžiu absoliutu?

Visi šie klausimai savo konceptualia forma yra tapatūs klausimui apie baigtinumo kilmę žvelgiant iš spekuliatyvios absoliuto perspektyvos. Pastarasis klausimas yra būdingas ir brandžiojo tapatybės filosofijos periodo apmąstymams, kuriuos galime rasti meno filosofijos paskaitų turinyje. Pačioje šių paskaitų pradžioje glausta forma dėstomi bendrieji tapatybės filosofijos principai mūsų tyrimui pasitarnauja kaip apibendrinta ir labiausiai koncentruota tapatybės filosofijos periodo išraiška. Didelės svarbos aspektu čia išlieka „[...] begalinio perėjimas į baigtinį, vienovės į daugybę (*Vielheit*)“²⁸.

Pats pirmasis meno filosofijos paskaitų paragrafas mums nurodo, kad „[a]bsoliutas arba dievas yra tai, kieno atžvilgiu būtis (*Sein*) arba tikrovė (*Realität*) betarpiškai atsiranda iš idėjos, tai yra, paprastojo tapatybės dėsniu pagrindu [...]“²⁹. Šiuo

atžvilgiu visu tapatybės filosofijos periodu Schellingas kompromisų nedaro – visuomet postuluoja filosofema, išreiškianti visa ko kilmės betarpišką, absoliutų, tapatų šaltinį. Filosofo minimas dievas neturėtų būti siejamas ar tapatinamas su religinio tikėjimo dievu. Kaip pamatysime vėliau, šis dievas yra filosofinės absoliuto arba absoliučios tapatybės koncepcijos atitikmuo, kartu referuojantis į mitologinę potekstę.

Mitologinei potekstei skiriama vis daugiau dėmesio, ji įgauna vis didesnę reikšmę. Atsižvelgiant į tai, kad kelerių metų perspektyvoje Schellingas išplėtos naujas filosofemas, savąja forma bei turiniu neatsiejamas nuo mitologinių vaizdinių apie tikrovės kilmę, galima teigti, kad daugelį prielaidų šiam idėjiniam šuoliui mes galime pastebėti jau brandžiojoje tapatybės filosofijoje. Tam tikra prasme galima teigti, kad šioje netolimoje ateityje Schellingas rašys „filosofinius mitus“, nes stiprėja jo įsitikinimas, jog „[f]ilosofijos ir mene esančių dievų idėjos yra viena ir tas pat, nors savyje ir sau yra skyriumi; tai yra unikalūs požiūriai į tą patį dalyką“³⁰. Dievo arba dievų sampratos įvedimas, kai kurių aktualių transcendentalinės filosofijos kategorijų aptarimas kartu vis dar išlaikant spekuliatyvią analizės perspektyvą, paverčia brandžiąją tapatybės filosofiją dar viena Schellingo idėjų evoliucijos kryžkele. Iš tiesų, tokių kryžkelių bendrajame Schellingo filosofijos korpuse yra gausu, ir ne visada lengva jas atskirti, grupuoti ar periodizuoti.

Tapatybės filosofemai būdinga nuolatinė apibrėžimų kaita. Antai postuliuotas paprastasis tapatybės dėsnis priverčia apie

28 Schelling, Friedrich W. J.. Philosophie der Kunst, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, p. 216.

29 Ten pat, p. 201.

30 Ten pat, p. 229.

absoliutą tvirtinti, neva pastarasis „[...] nėra nesąmoningas, nes jis nėra ir sąmoningas, būdamas absoliučiu sąmoningumu“³¹. Ši užuomina apie absoliuto ir sąmonės santykį gali būti laikoma duokle vienai svarbiausių transcendentalinės filosofijos problemų, tačiau šiame spekuliatyviame kontekste ji iš karto atskleidžia, kad paprastas tapatumas iš tiesų nėra toks paprastas ir neprobleminis. Buvimas sąmoningu yra specifinis refleksijos apibrėžimas, rodantis, kad absoliuti sąmonė sutampa su visiška savo priešybe. Galų gale tai veda į apibrėžimą būvio, kuris yra indiferentiškas pačiai sąmoningumo kategorijai. Taigi, kaip jau matėme ir pačiame pirmajame bandyme formuluoti tapatybės sistemą 1801 m., tapatumas arba absoliutas, žvelgiant spekuliatyviai, išlaiko savąjį apibrėžimą neprieštaringu vien anuliudamas bet kokias antitezes į visišką konceptualinio indiferentiškumo būseną. Būdami neprieštaringi, tokie teiginiai turi mažai analitinės vertės – jie mažai ką pasako apie ką nors kita, nei šis paprastas, sau lygus, tačiau be galo abstraktus absoliutas. Šį prieštaravimą labai griežtai yra įvardijęs Robertas B. Pippinas: „[...] tvirtinimai, kad mes negalime sakyti kažką sprendžiantys apie absoliutą, bet veikiau absoliutas (nesąlygojamasis, begalinė visybė) išreiškė savo savižiną „per mus“, pavertė nesuvokiamu tai, kaip mes galime sakyti, kad yra būtent taip, turint galvoje kad šis tvirtinimas taip pat būtų absoliuto savižinos išraiška“³².

Brandžiuoju tapatybės filosofijos periodu Schellingas į minėtą ribojimą žvelgia la-

bai sąmoningai. Jis teigia, kad „[a]bsoliutas sau ir savyje gausos ir įvairovės nesuteikia, ir šiuo požiūriu jis intelektui (*Verstand*) yra absoliuti, bedugnė tuštuma (*bodenlose Leere*)“³³. Nors pasiliekiama galimybė teigti, kad iš proto (*Verstand*) perspektyvos šis nuovokos ribojimas nėra aktualus, tačiau kartu gebėjimas įžvelgti tai, ko negeba įžvelgti intelektas, siejamas su tokiais kitokio pobūdžio gebėjimais kaip dieviškoji vaizduotė (*göttlichen Imagination*) arba žmogaus fantazija (*Phantasie*). Būtent šioje vietoje Schellingas labiausiai priartėja prie pačios filosofijos romantinio estetizavimo. Jis teigia, kad „[...] prote ir vaizduotėje (*Einbildungskraft*) visa yra laisva ir juda tame pačiame eteryje be grūsties ir trinties, nes visa savyje yra lygu visumai“³⁴. Išreiškdamas tokią intenciją, Schellingas leidžia mums numatyti, kokiū būdu netolimoje ateityje kis įžvalgų turinys, forma bei metodika. Konceptualiniai akligatviai iš esmės lieka tie patys, centrinė filosofijos problema išlieka ta pati, tačiau radikaliai kinta tai, kokios priemonės pasirenkamos tolimesnei idėjų plėtočiai. Filosofas vis dar tvirtina, kad „[v]isos gyvybės paslaptis yra absoliuto ir to, kas yra ribota, sintezė“³⁵. Ši paslaptis, vėlgi, yra baigtinumo ir absoliuto santykio bei jų kilmės paslaptis. Pirmuosius bandymus ją įminti vartojant ne intelekto kategorijas, o su mitologija susijusius įvaizdžius bei analogijas, mes randame būtent meno filosofijos paskaitose, kurių nemaža dalis yra skirta mitologinių motyvų reikšmei tirti.

31 Ten pat, p. 205.

32 Pippin, Robert B.. *The Persistence of Subjectivity on the Kantian Aftermath*. New York: Cambridge University Press, 2005, p. 37.

33 Schelling, Friedrich W. J.. *Philosophie der Kunst, in Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, p. 221.

34 Ten pat.

35 Ten pat.

Filosofemų raiška įvaizdžiais, alegorijomis ir analogijomis nėra tokia prieštaringa metodinė nuostata, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Schellingas nurodo, kad „[i]dėjos suformuojamos prote ir tam tikra prasme iš to, iš ko protas yra sudarytas; intelektualinė intuicija yra tai, kas pateikia jas vidujai. Taigi fantazija (*Phantasie*) yra mene esanti intelektualinė intuicija“³⁶. Visų pirma reikia pažymėti, kad tapatumą Schellingas laiko įmanomu tol, kol jis egzistuoja prote kaip idėja, tačiau kai pajungiami analitiniai intelekto gebėjimai, iš karto susiduriama su prieštaromis. Vadinasi, esama dar vieno kelio, apie kurį pirmą kartą eksplisitiškai buvo užsiminta pačioje „Transcendentalinio idealizmo sistemos“ pabaigoje. Tai yra estetinė intuicija, kuri, kaip matome, vadovaujasi ne intelekto schemomis, o fantazija. Estetinės intuicijos gebėjimo struktūra nėra tokia neprieštaringa, kaip buvo linkęs manyti Schellingas (tai galima pastebėti ir vėliau parašytuose jo veikaluose), tačiau meno filosofijos paskaitose pirmą kartą bandoma daugiau pasikliauti būtent ja. Schellingas tiki, kad tai, kas yra bedugnė tuštuma intelektui, pozityviu turiniu atsivers būtent vaizduotei ir fantazijai.

Nors mitologijos studijos lydėjo Schellingą jau anksčiau, nei jis dėstė savo meno filosofijos paskaitas, tačiau riba, skirianti transcendentalines koncepcijas nuo filosofinės mitologijos interpretacijos ir mitologinės filosofijos interpretacijos didžiąja dalimi pradeda tirpti būtent šių paskaitų medžiagoje atliekamuose tyrimuose. Schellingas tvirtina, kad „[...] grynas ribotumas vienoje pusėje ir nedalomas absoliutumas

kitoje yra dieviškųjų figūrų (*Göttergestalten*) esmė [...]“³⁷. Vadinasi, manoma, kad ši mitologinė fantazijos terpė gali išreikšti filosofemas neįsipainiodama į prieštarigus intelekto kategorijų santykius. Būtent šioje mįslingoje terpėje *pradedama operuoti figūratyviniais vaizdiniais, kurie tapatybės problemą absoliuto sampratos pavidalu padeda formuluoti iš visiškai naujos perspektyvos*.

Antai įkvėptas senovės graikų mitologijos vaizdinių analizės, Schellingas pateikia štai tokį absoliuto sandaros ir kilmės aprašymą: „[š]iame beformiame tamsos regione esama visko, kas tiesiogiai mena amžinybę, pirminį būties pagrindą (*Grund des Daseins*). Yra sakoma, kad būtent idėjos visų pirma atveria absoliutą; tik jose mes randame pozityvią, vienu metu ribotą ir neribotą absoliuto intuiciją“³⁸. Tačiau iki tol, kol atsiranda pačių idėjų galimybė, esama šio paslaptingo regiono, kuris apibūdinamas kaip tamsus ir baugus, nenormalus (*Ungeheure*) elementas, kuris turi būti išstumtas, pašalintas (*verdrungen*). Nekalbant apie tai, kokią plačią ir toli siekiančią reikšmę Vakarų minties idėjų istorijoje turi pati išstūmimo koncepcija, reikia pastebėti, kad šio vaizdinio visuma atveria visiškai kitokią, alternatyvią perspektyvą formuluoti ir permąstyti tapatybės filosofemą. Mįslingų, su „tamsa“, „baime“ ir „gyliu“ semantiškai sietinų vaizdinių kilmė Schellingo idėjų evoliucijoje nėra atsiejama nuo pripažinimo, kad bandydamas suvokti absoliutą, intelektas prieina savo pažintinių gebėjimų akligatvį. Tam tikra prasme šie alegoriniai vaizdiniai kitokia forma taip pat

36 Ten pat, p. 223.

37 Ten pat, p. 220.

38 Ten pat, p. 222.

išreiškia pažintinių gebėjimų ribą, tačiau kartu suteikia mąstymui perspektyvą, apie kurią buvo vien užsiminta dar ankstyvojoje gamtos filosofijoje – omenyje čia turime paties pasaulio, viso to, kas egzistuoja kilmės bei istorijos tyrinėjimo perspektyvą. Pastaroji tapatybės problema patalpina visiškai kitokiame lygmenyje. Nuo šiol *tapatybės problema gali būti siejama ne vien su transcendentaliniu ar spekuliatyviuoju konceptualiniu pažinimu, bet su išvalga, kuri pretenduoja pasakyti mums šį tą apie pačią tikrovės prigimtį*. Kartu tai yra priežastis, dėl kurios Schellingas gali būti laikomas transcendentalinės racionaliosios filosofijos kritiku. Nuo šiol Schellingas gali užklausti paties racionalumo ir proto galimybės sąlygas, laikydamas racionalumą ir protą tuo, kas kilo iš daug fundamentalesnių ontologinių sąlygų.

Kaip jau minėjome, šias fundamentaliąsias sąlygas mūsų nagrinėjamas mąstytojas atranda įkvėptas senovės graikų mitologijos analizės. Jis pažymi: „[k]ai kalbame apie graikų mitologijoje randamų sampratų savitumą, galima parodyti, kad iš tiesų visos filosofijoje sukurtų idėjų sferos galimybės yra pilnai išnaudotos graikų mitologijoje. Naktis ir tikėjimas, pastarasis būdamas *viršum* dievų, o *pirmoji* būdama dievų motina, kartu yra tamsusis pagrindas (*dunkle Hintergrund*), slapta ir paslaptinga tapatybė, iš kurios visi šie dievai atsirado“³⁹. Vadinasi, pati mitologinė alegorija ir interpretacija yra tarsi mito ir filosofijos sąjunga, vykstanti esatinės intuicijos terpėje. Būtent šioje terpėje atsiranda kitoks absoliuto arba tapatybės vaizdinys. Cituotose ištraukose jis išreiškia-

mas kaip pagrindas, kurio „tamsumas“ ir „gylis“ yra figūratyviai išreikšta analogija, reiškianti būklę, vyraujančią dar prieš galimybę užgimti idėjoms ir pačiam proto bei inteligibilumo pradui. Žvelgiant iš transcendentalinės filosofijos perspektyvos, tokią alegorinę, mitams būdingu semantiniu lauku apvilktą kalbą Schellingas laiko tiesiog kitokio pobūdžio schematizmu (*Schematisieren*), nei jis yra būdingas inteligibilumo plotmėje tarpstančiai sąvokai (*Begriff*). Žvelgiant į tai iš iki šiol jo plėtotos filosofinio tyrimo perspektyvos, šiuo intelektualiniu judesiu pateisinama ir įtvirtinama galimybė laikyti už racionalaus transcendentalinio idealizmo ribų išėinančią kalbą „aukštesniąja kalba“ (*höhere Sprache*). Kaip pastebi Edwardas Allenas Beachas, „[t]apatybės filosofijos kontekste Schellingas interpretavo mitologiją kaip konkretų, vaizduotės stichijoje vykstantį idealių principų [...] reprezentavimo būdą“⁴⁰. Tai nereiškia ezoterinio žinojimo atitikmens, taip paprasčiausiai bandoma pasakyti, kad filosofema gali turėti ir kitokią išraiškos formą, nei ją galėtų suteikti vien įsigalėjęs transcendentalinis racionalizmas. Tokios pastabos yra svarbios Schellingo filosofijos turinio evoliucijos atžvilgiu, nes jos perspėja mus žvelgti į visus vėlesnius filosofo kūrybos etapus objektyviau ir įžvelgti vidinį nuoseklumą bei pagrįstumą ten, kur galima spėti esant atotrūkius ir nenuoseklumą.

Išvados

Spekuliatyviosios Schellingo filosofijos periodas tapatybės filosofemos interpretavimo

39 Ten pat, p. 228.

40 Beach, Edward A. *The Potencies of the God(s): Schelling's Philosophy of Mythology*. Albany: SUNY Press, 1994, p. 33.

atžvilgiu yra prieštaringas ir paradoksalus. Tapatybės sistema yra bandymas įtvirtinti tapatybės filosofemą pačiu gryniausiu ir neprieštaringiausiu racionali jos pavidalu, tačiau vėlesnėje, brandžiojoje tapatybės filosofijos plėtotėje randame ir tokį tapatybės vaizdinį, kuris artikuliuojamas kaip esantis anapus racionalaus intelekto pažintinės perspektyvos. Tokiu būdu atveriamas kelias tiek 1804 m. „Filosofijoje ir religijoje“ pristatytai absoliučiai tapačios būklės kokybinio šuolio doktrinai, tiek ir 1809 m. „laisvės filosofijos“ projektui. Pastarajame pozityvų tapatumo vaizdinį keičia tokie tikrovės prigimties aprašymai, kuriuose vyrauja negatyvusis pradas, esantis anapus sąvoki-

nio pažinimo ribos. Straipsnyje parodėme, kad užuominos į šį požiūrį randamos dar 1803 m. Schellingo meno filosofijoje.

Taigi tapatybės filosofijos periodas, turėjęs garantuoti labiausiai unifikuotą sisteminių filosofijos pavidalą, galų gale lemia patį didžiausią kokybinį idėjų šuolį visoje Schellingo filosofijos korpuso raidoje. Kita vertus, šis idėjų šuolis atrodo gana nuosekliai – galutinis conceptualinis akligatvis, kurį suformuoja transcendentalinėje filosofijoje neišspręstos problemos ir spekuliatyvosios tapatybės sistemos ribotumas, tarsi pats reikalauja kokybiškai kitokio požiūrio į tapatybės problemos formulavimą ir galimus jos sprendimo būdus.

Literatūra ir šaltiniai

Baur, Michael;
Dahlstrom, O. Daniel. Introduction, in *The Emergence of German Idealism*, Michael Baur, Daniel O. Dahlstrom (eds.). Washington: Catholic University of America Press, 1999.

Beach, A. Edward. *The Potencies of the God(s): Schelling's Philosophy*

of Mythology. Albany: SUNY Press, 1994.

Bowie, Andrew. *Schelling and Modern European Philosophy: An Introduction*. London and New York: Routledge, 1993.

Day, Jerry. *Voegelin, Schelling and the Philosophy of Historical Existence*. Columbia and London: University of Missouri Press, 2003.

Pippin, B. Robert. *The Persistence of Subjectivity on the Kantian Aftermath*. New York: Cambridge University Press, 2005.

Schelling, Friedrich, W. J. Aus: Darstellung meines Systems der Philosophie, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985.

Schelling, Friedrich, W. J. Aus: Fernere Darstellungen aus dem System der Philosophie, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985.

Schelling, Friedrich, W. J. Philosophie der Kunst, in *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985.